

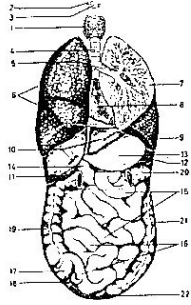
# KURMANCÎ

rojnameya taybetî ya Enstîtuya kurdî ya Parîsê li ser pirsên zaravê kurmancî

*Min ew nivîstî ne ji bo sahibrewacan*

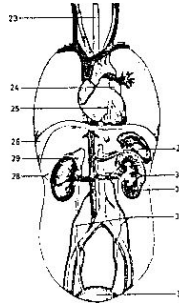
*Belkî ji bo biçûkêd Kurmancan*

Ehmedê Xanî  
(Sedsala XVII)



## Anatomiya Mirov

(dûmahika hejmar 6)



### 1-57 - ORGANÊN HINDURÎN

- 1- toşpî, n.m.  
toşpiya tîroidê  
**2-3- GEWRÎ**  
2- hestiyê hiyoîde  
3- kirkirka tîroidê  
4- zengilor  
gûzika zengilorê  
  
5- bronş  
bronşik  
6-7 pişik, ceger, şîpelê  
6- pişika rastê  
7- loba jorîn a pişikê

- 8- dil  
9- perdeya navbirê, diyafragm  
10- cegera reş, kezêb, mêlak  
11- kîsikê zirav  
12- faterêşk, xalxalk, sipil  
13- asik, made

### 14-22- RÛVÎ

- 14-16- RÛVIYA ZIRAV**  
14- donzdetilk, donzdegirêk  
15- rûviya birçî  
16- rûviya badayî  
**17-22- RÛVIYA STÛR**  
17- rûviya kor  
18- apandîs, rûviya zêde  
19- zablota hilkêşayî  
20- zablota berwarkî  
21- zablota dakêşayî  
22- rûviya dawîn, tortorîk  
23- sorsonik  
24-25 dil  
24- guhik  
25- tûşika pêşîn a dil

### ÎÇ ORGANLAR ORGANS

- salgî bezi  
tîroid bezi  
**LARÎNK, GIRTILAK**  
hiyoîd kemiği  
tîroid eklemi  
soluk borusu  
Adem elması, girtlak çikintisi  
bronş  
bronşçuk  
ak ciğer  
sağ akciğer  
akciğer üst lopu  
  
yürek, kalb  
diyafram  
  
kara ciğer  
  
safra kesesi  
dalak (Arapça talak)  
  
mide  
**BAGIRSAKLAR**  
**İNÇE BAĞIRSAK**  
oniki parmak barsağı  
  
boş bağırsak  
kıvrım bağırsak  
**KALIN BAĞIRSAK**  
kör bağırsak  
apandis  
  
yemek borusu  
kalb, yürek  
kulakçık

### ORGANES INTERNES INTERNAL

- glande  
corps tyroïde  
**LARYNX**  
os hyoïde  
cartilage thyroïde  
trachée  
pomme d'Adam  
  
bronche  
bronchiole  
poumons  
poumon droit  
lobe supérieur  
du poumon  
cœur  
diaphragme  
  
foie  
  
vésicule biliaire  
rate  
  
estomac  
**INTESTINS**  
**INTESTIN GRÊLE**  
duodénum  
  
jejunum  
iléon  
**GROS INTESTIN**  
caecum  
appendice  
colón ascendant  
colón transverse  
colón descendant  
rectum  
  
oesophage  
cœur  
oreillette  
sillon inter-ventriculaire antérieur  
  
gland  
thyroid gland  
**LARYNX**  
hyoid bone  
thyroid cartilage  
trachea  
Adam's apple  
  
bronchus  
bronchiole  
lung  
right lung  
upper pulmonary lobe  
heart  
diaphragm  
  
liver  
  
gall bladder  
spleen  
  
stomach  
**INTESTINES**  
**SMALL NTESTINE**  
duodenum  
  
jejunum  
ileum  
**LARGE INTESTINE**  
cecum, caecum  
appendix  
ascending colon  
transverse colon  
descending colon  
rectum  
  
oesophagus, gullet  
heart  
auricle  
anterior longitudinal cardiac sulcus

## Civîna İsmail Beşikçi

Civîna heftemîn ya li ser zimanê kurdî, zaravê kurmancî, li Swêdê, li Biskops Arnöyê civiya. Civîn hefteyekê, ji 7ê nîsanê heta 14ê nîsanê, dom kir. Civîna bihara 1990an, îcar, bi firehî li ser termên edebî bû ku em di vê hejmarê de, beşê yekemîn yê terman diweşînin. Tevî termên edebî, hevalên beşdar li ser termên hiqûqî û anatomiye jî xebitîn. Herçî pîrsegirêkên gramatika kurdî be, beşdar li ser rapora Reşo Zilan, ku di derheqa rastnivîsîna hin hoker û daçekan de bû, xebitîn. Em vê xebatê jî di vê hejmarê de diweşînin.

Hevalên ku beşdarî li civîna bihara 1990 an kirin ev in : Khosrow Abdollahî (Selmas), Lutfî Baksî (Xerzan), Mehmûd Baksî (Xerzan), Rojen Barnas (Diyarbakir), Cemal Batun (Mêrdîn), Joyce Blau (Fransa), Nûra Cewarî (Rewan), Firat Cewerî (Nîsêbîn), Zeynelabidîn Zinar (Batman), Remzî Kerîm (Sêrt), Hazim Kiliç (Hekarî), Kendal Nezan (Diyarbakir), Zinar Soran (Mêrdîn), Mehmed Uzun (Sîwêrek), Veysî Zeydanî (Bêdlîs) û Reşo Zilan (Ağirî).

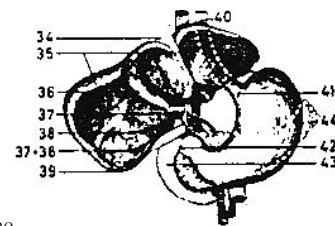
Di vê civînê de du navên nû hebûn : folklorîsta hêja Nûra Cewarî ku ji Ermenistana Sovyetî hatibû û xanima Joyce Blau ku li Zanîngeha Sorbonnê, ya Parîsê, mamosteya zimanê kurdî ye. Nivîskarê kurdê Yekitiya Sovyetî Tosinê Reşîd jî, êvarekê, hat ziyareta me. Em bi dîtina wan kêfxweş, bi xebat û pêşniyarên wan hîn têkûztir bûn.

Hevalên ku ji Rewanê hatibûn daxwaz û pêşniyar kirin ku niwênerên kurd ên Yekitiya Sovyetî jî di civînên me de beşdar bin. Me dil û daxwaz û hêvî heye ku hevalên ji Yekitiya Sovyetî jî bikaribin di civînên bê de hazir bin û vê xebata pîroz hîn geştir û berferehtir bikin.

Bi biryara hevalên beşdar navê vê civînê bû *Civîna İsmail Beşikçi*. Herwekî ku tê zanîn, Dr. İsmail Beşikçi, nivîskar, sosyolog, ji mêj ve ye li ser doza Kurdan û pîrsa Kurdistanê dixebite û wî gelek kitêb, di vî warî de weşandine. Û ji ber vê yekê, ew gelek caran hatiye girtin û bi dirêjahiya salan li zindan û girtîxanên Tirkîyê maye. Niha, wî du kitêbên din ku li ser pîrs û pîrsegirêkên Kurd û Kurdistanê ne, li Stembolê, weşandine. Ji lewre, ew hatiye girtin. Ji bo nişandana piştigirtiyê û protestkirina girtina İsmail Beşikçi, civînê telegramek ji serekkomarê Tirkîyê Turgut Özal re şand û kopiyek ji telegramê jî ji İsmail Beşikçi re bi rê kir.

KURMANCÎ

26-perdeya navbirê	diyafram diyafragm	diaphragme	diaphragm
27- faterêşk, xalxalk, sipil	dalak	rate	spleen
28- gurçîka rastê	sağ böbrek	rein droit	right kidney
29- toşpiya sergurçîkî	böbreküstü salgı bezi	capsule surrénale	suprarenal gland
30-31- gurçîka çepê	sol böbrek	rein gauche	left kidney
30- kovên gurçîkê, kalîks	böbrek piramitleri	calice	calyx
31- legena gurçîkê	leğen	bassinot	renal pelvis
32- mîzkêş	sidik yolu	uretère	ureter
33- mîzdzank	sidik kesesi	vessie	bladder
<b>34-35- KEZEB, CEGERA REŞ</b>	<b>KARA ÇİĞER</b>	<b>FOIE</b>	<b>LIVER</b>
34- navika kezebê	kara çîger göbeği	hile du foie	falciform ligament of the
35- lobê kezebê	kara çîger lopu	lobe du foie	lobe of the liver
36- kîsikê zirav	safra kesesi	vesicule biliaire	gall bladder
<b>37-38- DUCOYA ZIRAVÎ</b>	<b>SAFRA KANALI</b>	<b>CANAL CHOLÉDOQUE</b>	<b>COMMON BILE DUCT</b>
37- coya kezebe	hepatik kanal	canal hépatique	common hepatic duct
38- coya ziravî	sistik kanal	canal cystique	cystic duct
39- derîdamar	kapı damar	veine porte	portal (hepatic portal vein)
40- sorsorik	yemek borusu	oesophage	oesophagus
<b>41-42- MADE, AŞIK</b>	<b>MİDE</b>	<b>ESTOMAC</b>	<b>STOMACH</b>
41- serdevka made, aşik	mide ağızı	cardia	cardiac orifice
42- bindevka made, aşik	mide kapaşı	pylore	pylorus
43- donzdetilk	on iki parmak bağırsağı	duodénium	duodenum
44- pankreas	pankreas	pancréas	pancreas



## Li ser rastnivîsîna çend tiştan

Reşo ZÎLAN

### 1. Rastnivîsîna hin daçek û hokeran

Herçendî daçekên kurdî ji çend cureyan pêk bân jî, di rastiyê de, yên bingehîn ev in; **ji, li, di, bi, bê**. Heçî daçekên din in, êdî ew bi alikariya van daçekên han yên bingehîn tên afirandin. Ji ber vê yekê jî, di warê rastnivîsîna daçekan de, tiştê ku em bal û dêna xwe bidinê ew e, ku divê em timî van daçekên bingehîn çu caran bi peyvîne din ve nezeliqînin.

Wek:

Cerdoyê Biro mala xwe **ji** gund guhaste bajêr.

«Apê min têye **ji** destê, barek strî li piştê.»  
Keç û xortên gundê Yekavê **li** guhera gund civiyabûn.

Ev koloz û ev şal û şapik xweş **li** bejna te hatine.

«Me ji narê diye nûra te **di** dil Lew ji "îşqa te her atesperes in»

Melayê Cizîrî

Wê ev melhema han **di** birîna xwe da û pak bû.

Gelo ew bi kurdî dizane?

Tiştê ku hukûmetê anîbû serê me, ne **bi** dilê xelqê bû.

Wê şevê **bê** (bêî) wan kes nehat.

Ez çayê **bê** şekir vedixwim.

Hin caran mirov dikare bi alikariya hin peyvên din kompleksên daçekî çêbike. Ji kompleksên daçekî mebest kompeyvek (komek peyv) e, ku ji çend daçekan, yan ji yek yan jî ji çend daçek û paşdaçekekê pêk tên. Ev kompeyvên han yên daçekî dikarin bi rola rengdêr yan hokerê jî rabin. Heçî ev kompeyvên daçekî ne, bêî ku em yek bi yek li maneyên peyvên ku ew jê pêk tên bigerin û bibêjin ka ew hîç maneyekê didin yan na, divê em her yekê ji wan bi tena serê xwe binivîsin. Li milekî din jî, ji aliyê hebûna maneyê ve, bê guman her perçeyek ji wan xwedî maneyekê ye.

Baran **ji ber** sitema axayê êlê warê xwe terikand.

Wî xwe **ji ser** serê çiyayê Kose berda xwarê. Ez ne **ji ba** wan têm.

Min destê xwe **ji bin** kumê xwe dermeanî. Zorav **ji bilî** kara xwe tiştêkî din hizir nake.

Ev diyarî **ji bo** destgirtiya min e. Dijmin **ji pişt** çiyayê Zozikê derneketiye.

Ew herduk **ji hev** bez dikin.

Memir **ji nik** pismamê xwe têt.

Werin van hûrûmûrên xwe **ji rex** malê hilînin!  
Mêvan **ji derve** hatin hundir û derbasî dîwanxaneyê bûn.

**Li ber** dergêhê koşkê pûtekî mermerîn hebû.  
Guldank **li ser** maseyê ye.

Ew wê çaxê çend rojan **li ba** me mabû.

Gulzar **li bin** darê rûdine.

Tu **li hember** wî zimandirêjiyan meke!

Êdî Kurd **li dijî** mercên koledariyê radibin.

Ev yeka han ne **li gor** dilê wî ye.

Bager û Diljar ne **li derve** ne.

Ew û ev qet **li hev** naçin.

Eskeran hema **li pêşberî** gundê me kemîn danî.

Ka tu **di gel** min were bajêr, ez ê alî te bikim.

Here **jê re** bibêje, ku bila ew êvarê zû vegere.

Dilop **jê de** dibatin xwarê.

Ew cotesolên ku te kirîbûn, **lê** nehatin.

Ka **pê re** here gund û serxweşiyê bide gundiyar.

Em hingê jî **pê de** ketin, lê nebû.

Ma te ew **pê ve** zeliqand?

Ma min negote te, ku tiliya xwe **tê de** meke?

Wî derziyek **tê re** kir û pîjîk derêxist.

Heçî hokerên pêşdaçeka wan kefî û bi tenê paşdaçeka wan mayî ne, divê mirov paşdaçeka mayî bi tena serê xwe nenivîse. Wê her yekser bi peyvê ve binûse (bizeliqîne).

Wek:

**Paşve, paşde, pêşve, pêşde, şûnve, şûnde, serve, serde, piştire, piştve, dûre, binre** û her wekî din.

Welatê me bi destê dijmin **paşde** maye.

Ez ê bi alikariya vê kursê zimanê xwe **pêşve** bibim.

Min taştê xwar û **piştire** du îskan çay vexwarin.

Dibêjin **piştve** fîşek berdanê.

<p>Lê heke çu tiştê ji daçekê neketibe û daçek, daçekeke tam be, divê qaîdeyên ku li jorê hatine behs û çêl kirin, derbas bibin.</p> <p>Ango:  <i>Hezare ber bi gund ve çû.</i>  <i>Wî diviya duhî bi dû min re bida rê.</i>  <i>Ev nîr û mercên han Kurdan her ber bi paş ve dibin.</i>  <i>Ez ê ji sibehî û pê de li ser karê xwe nemînîm.</i>  <i>Ji êvarê û bi vir de xew neketiye çavên dayika min.</i></p> <p>Ji bilî van, divê perçeyên ku di pêkanîna daçek, hoker yan jî pêslêkerên hevedudanî de roline mezin difizînin jî cihê û bi tena serê xwe bêne nivîsandin.</p> <p>Bo nimûne:  <i>Di nav hev de, li ser hev, di rex hev de, li dor hev, li tenişt hev, tev li hev, ser bi ser, qor bi qor, roj bi roj, gund bi gund, pel bi pel, dan ber hev, dan ser hev, dan tenişt hev û hwd.</i></p> <p>Lê belê, eger ji wan perçeyan peyveke nû bête afirandin, ku ew peyv mefhûmek be û mefhûmeke xweser û taybetî be, êdi ew hingê bi hev re tete nivîsandin.</p> <p>Wek:  <i>Curbicur, derbider, gorbigo, rûbirû, serejêr (=nişûv, serbijêr), serejor (=serbijor, hevraz,</i></p>	<p>kaş), <i>hevber</i> (=wekhev), <i>hevgel</i> (= hogir, destek), <i>demildest</i> (=di wê bîskê de), <i>berepaş, serhevraz, kerrekerr û hwd.</i></p> <p><b>2. Rastnivîsîna raweya çêbiwar</b></p> <p>Raweya çêbiwar (partisîpa dema borî) ya zara-vayê kurmancî bi <b>-î</b> û bi <b>-yî</b> -yê dawî tên. Lêkerên ku radera wan bi <b>-in</b> û <b>-în</b> dawî tên, mirov di şûna wan de bi tenê <b>-î</b> -yekê, yên ku bi <b>-an</b> û <b>-ân</b> -ê dawî tên jî, mirov di şûna wan de bi tenê <b>-yî</b> -yekê li koka lêkeran zêde dike. Mirov bi vî awayî raweya çêbiwar ya sade bi dest dixê.</p> <p>Wek:  <i>Hatî</i> (hatin), <i>ketî</i> (ketin), <i>mirî</i> (mirin), <i>kuştî</i> (kuştin), <i>kirî</i> (kirin)  <i>Girî</i>, (girîn), <i>firî</i> (firîn), <i>nihêrî</i> (nihêrîn), <i>perçîfî</i> (perçifîn)  <i>Mayî</i> (man), <i>payî</i> (pan), <i>dayî</i> (dan), <i>kutayî</i> (kutan)  <i>Çûyî</i> (çûn), <i>bûyî</i> (bûn), <i>cûyî</i> (=cûtî) (cûn, cûtin)</p> <p>Raweya çêbiwar ya hevedudanî jî bi alikariya daçekên têvel tene çêkirin. Di warê rastnivîsînê de, divê mirov berî her tiştî lê binihêre ka ew raweya çêbiwar ya hevedudanî tewandî ye yan na. Eger ne tewandî be, divê ew bi hev re bête nivîsandin.</p>	<p><i>Gul û giyayên avnekirî çilmisîbûn.</i>  <i>Wî tiştên jibîrkiyê dianîn bîra mirovî.</i>  <i>Xortê sergermbûyî bi pêsîra wî girt.</i>  <i>Ew ji kesên navnedayî ye.</i>  <i>Mîha serjêkirî hilawistin.</i>  <i>Dêleseya dermanxwarî sekiî.</i>  <i>Bi ya kalê jîhevdeketî be, ew hîn jî xort e.</i>  <i>Me perçeyên otomobîla jîhevderxistî disan li hev siwar kirin.</i>  <i>Eskeran agir berda gundê dorlêpêçayî.</i>  <i>Pereyên bideyndayî ji kîsê wî çûn.</i>  <i>Xwarina jîbermayî bû para pisîka malê.</i>  <i>Eger raweya çêbiwar ya hevedudanî tewandî be, divê wê çaxê em wê bi hev re nenivîsin.</i></p> <p>Bo nimûne:  <i>Dîwarê ji nîvê de qelişî, hilweşiya.</i>  <i>Sêva ji darê ketî, nedihat xwarin.</i>  <i>Guletopa li nîveka gund ketî, neteqiya.</i>  <i>Rondikên ji çavan barî, nişana hesretê bûn.</i>  <i>Navê çîroka di bîrê de mayî, Enter Pehlewan bû.</i>  <i>Gelo navê gundê bi bajêr ve girêdayî, çi bû?</i>  <i>Endamê ji partiyê vekişiyayî, hevalê dostekî te ye.</i>  <i>Kesê bi wî re çûyî, êvarê vegeyî.</i>  <i>Pêş mergeyê gule li hêtê ketî, pak bû.</i>  <i>Polîsan Meulûda ji bav û kalan mayî, bi xwe re bir.</i></p>
---	---	---

# Termên çandiniyê

(dumahiya bejmara 6)

Amadekar : Hazim KILIÇ

kurdi	tirkî	fransîzî	îngilîzî
nûber, nûbar	turfanda	primeur	early fruit or vegetable
şitil	fide	semis	seedling, young plant
mişteli	fidan	plant	plant
çevrebî	hedik		
dîndar, tirşe	Lûbnan palamudu	chêne libanais	oak of Lebanon
qaç, qarç	yayvan yabancı ardıç	une variété de genévrier	a variety of juniper
evris, merx	boylu yabancı ardıç	une variété de genévrier	a variety of juniper
çam	çam	pin	pine
dirî	diken	épine, ronce	thorn, thorn bush, bramble
strî	diken	épine	thorn
gers, gez	ilgin	tamaris, tamarix	tamarisk
mêw	üzüm ağacı	vigne	vine
dêlî	asma	variété de vigne grimpante	creeping vine
gûnî	geven	astragale	astragalus
<b>MEYWE</b>	<b>YEMİŞ</b>	<b>FRUIT</b>	<b>FRUIT</b>
hilû, alû	erik	prune	plum
hilûreşk	kara erik	prune noire	black plum
hilûzerk	sarı erik	prune jaune	yellow plum

alûçe	can erîgi, yeşil erik	varieté de prune verte	variety of green plum
qeysî, zerdele	kaysî	abricot	apricot
gêlas, gilyaz, qerasî	kiraz (yunanca kerosos'tan)	cerise	cherry
fişne	vişne (rûsça vişniya'dan)	griotte	Morello cherry
hirmê	armut	poire	pear
gîrsk, şekok, karçîn	yaban armudu	poire sauvage	wild pear
hejesor, parz, sinc	iğde	éléange	oleaster
şilan	kuşburnu	églantier	dog rose
kezwan, şengêl	çitlembik, menengüç	térébinthe	terebinth
xêxik	son baharda yetişen yaban erîgi	prune sauvage d'automne	autumnal wild pear
helhelok	kızılıçık	comaline	comel berry, comelian cherry
beybûn	sarı sümbül	marguerite	daisy
sosineber	papatya	camomille	cammomilla
sosin	süsen (farsça süsen'den)	iris	iris
helale	lale (farsça)	tulipe	tulip
nêrgiz	nergiz (yunanca narkisos'dan)	narcisse	narcissus
yasemîn, asmîn	yasemin	jasmin	jasmine
salep	salep	orchis	orchis
kaktûs	kaktûs (yunanca kaktos'tan)	cactus	cactus
hêro	Hatmi çiçeği	mauve	hollyhock, marsh mallow
mijmijok	sığırdili	buglosse	bugloss
sûs	meyan	régisse	licorice
mêxik, qerefil	karanfil (yunanca karyonfilon'dan)	oeillet, girofle	carnation
binefş	menekşe	violette	violet
canemerg, gula bê miraz	kardelen	perce-neige	snowdrop
leylaq	leylak (fasça lila'dan)	lilas	lilac
bûkik, bûkanî, gulebûk	gelincik	coquelicot	poppy
guhharok	küpe çiçeği	fuchsia	fuchsia
sinbil	sümbül (farsça sunbul)	jacinthe	hyacinth
şîwanok	şemsiye çiçeği	ombellifère	umbellifer
gulqedîfe	kadife çiçeği	amarante	amaranth

## Termên Edebî

Amadekar : Rojen BARNAS

Zengîniya zimanekî ji zengîniya bêje û termên di wî zimanî pêk tê. Term, nav an nasnavê mefhûmên ilmî û hunerî ne. Edebiyat ji alîkî ve ilm, ji alîkî ve jî hunermendî ye. Ji bo nasîn, lêkolîn, nerpêdan û bi nasîn dayina ilmekî an hunerekî hewcedariya meriv bi van nav an nasnavên taybetî (term) heye, ku ji vê hewcedariyê termînolojî hatîye afirandin, da herkes ji gotinekê an ji nasnavêkî eynî tiştî fêhm bike.

Wekî her zimanê zindî û yê afirandina fikr û hunerê, hewcedariya zimanê me jî bi termînolojîya şaxên ilmî û hunerê cihê cihê heye. Ji vê dîtinê em bi rê ketin û me xebata bihevghandina termên edebî da ber xwe.

Me bernamê xwe ya «termên edebî» ji edebiyata klasîk ber bi edebiyata nûjen danî. Di

vê hejmarê de giranî li ser termên edebiyata klasîk, di hejmarê bê de nivî dî li ser edebiyata klasîk û nivî jî li ser ya nûjen be. Di xebatên pêş me de li gora hewcedarî û fersendê emê li ser termên edebiyata cihanî jî rawestin.

Bi kurmancî binavkirin an tesbîta rastnivîsîna terman xebata hevalên beşdarî civîne ye. Hin term hene ku ew bi xwe erebî ne; wekî *xezel*, *qesîde*, *mesnewî* ku di giştî edebiyatên Rojhelata Navîn de wisa tên binavkirin, ji bona wan navekî kurdî danîn ewçend ne pêwîst e.

Kurmanciya termên vê xebatê bi tinê di maneya wan a edebî de ye. Hin term gengaz e ku di zimanên dinê de ji bilî edebiyatê di hin şaxên ilmî û hunerên de jî bêne bikaranîn û maneyên wan ên cihê hebin. Lê kurmanciya wan her di maneya wan a edebiyatê de hatîye danîn. Divê xwendevan lê miqate bin.

Di amadekirina vê de, min metoda «rêber» an «ansîklopedî» hîlbijart ku di pêş de ev bibe binaxeya «rêbera edebiyata kurmancî» an «rêbera termên edebî». Ji vê bonê heta diva me bi nimûne û şema terman îzah kir.

Hêvidar im ku ne îro be jî siberoj bi kêrî hewcedaran bê.

**Edebiyat :** Di maneya fereh de navê giştî yê hemî tiştên devkî û nivîskî yê hunermendî, zanistî û pêşeyî ye.

**Edebiyata bedew :** Navê giştî yê hemî hunerên devkî û nivîskî ye ku şî'r, roman, tiyatro, çîrok, û h.w.d dikevîne navê.

**Edebiyata pêşeyî :** Navê giştî yê nivîsarên zanistî (tib, matematîk, fîzîk) û yê pêşeyî (meslekî) ye.

**Pêşe :** Kar, meslek

**Vegotin :** (vêbêje)/**vegêrîn** (vegêre) Çîrokek, bûyerek, serpêhatîyek gotin.

**Vebêj / vegêr :** Ew kesê ku tiştêkî vedibêje.

**Riyên vegotinê :** Riyên ku meriv xwezî û daxwaziyên xwe pê vedibêje, ku ev dido ne

1. **nesr / pexşan :** Vegotina bê kêş û bê aheng, wek axaftina rojane.



2. **nezm** : Vegotina bi kêş û beşavend.  
**Mensûr** : Berhemên bi nesrê hatine vegotin.  
**Menzûm** : Berhemên bi nezmê hatine vegotin.  
**Edebî** 1. Tiştê ku bi edebiyate re têkil-dar e, 2. Berhema ku di warê hunermendiya edebiyata bedew de xwedî rûmetekî ye.  
**Kêş** : Wezin, pîvan  
**Kêşên çendahîn** : Weznên bi jimarên kîteyan çêdibin.  
**Çendahîn** : Kemmîyet, kantite  
**Kêşên çawahîn** : Kêşên ku li gora hêjayiya kîteyan -wek kîteya dirêj û kurt, ya vekirî û girtî- çêkirî.  
**Çawahîn** : Keyfîyet, kalik.  
**Kêşa kîteyî** : Kêşa ku li gora jimara kîteyan çêdibe.  
**Rawest** : Di kêşên kîteyî de cihê rawestîne ye. Herwekî di kêşeke 4+4+3=11 de, rawest di pey kîteya çaran û ya heştan de tê. Ku kêş 4+3+4=11 be wê gavê rawest di pey kîteya çaran û heftan de heye. Ku kêş 5+6=11 be rawestek bi tenê heye û ew jî di pey kîteya pêncan de tê.  
*Kanî Dêrşew, / ka Herekol, / ka Kepir*

*Ka zozanên / Bavê -Têlî / ka kê bir*  
*Dibêjin ku / Birca-Belek / hilweşî*  
*Text û bextê / botiyan de / ka geşî*  
 (Herekol Azîzan)  
 Rewest bi nîşandeka (/) hatiye nîşandan.  
**Kêşa erûzê** : Kêşeke çawahîn e, ku li ser bingehê dirêjî û kurtî, vekirîbûn û girtîbûna kîteyan çêdibe. Ji edebiyata ereb derbasî edebiyata faris û ji edebiyata faris jî derbasî edebiyatên klasîk ên welatên musulman biye. Nezmên edebiyata kurd ên klasîk gişt bi vê kêşê hatine nivisandin.  
**Qalib** : Kêşa rêzeke nezmê ye, ku ji çend perçeyên («cuz») kêşê pêk tê.  
 Herwekî  
*Di fesla nûbiharê da diğel dîlber biçin geştê*  
*Ji ew xweştir "umur nabit, li min ew hal qewî xweş tê.*  
 (Xanî)  
*Di fes la nû bi har ê da*

**Beşavenda tam** : beşavenda ku bi dengdêrek û dengdarek wek-hev biqede «**mil**», «**kil**», «**dil**».  
*Îd e îro bê qerar im ez jî feqda dêmduwê*  
*Bê hebîb im, bê hebîb im, bê hebîb im, bê hebîb*  
*Herkesek ba yarê xwe d'meşyan di selhrayan li rê*  
*Pur keîb im, pur keîb im, pur keîb im, pur keîb*  
 (Şêx Evdîrehmanê Axtepî)  
**Beşavenda zengîn** : beşavenda ku dawiya wan bi diduyan zêdetir dengdar û dengdêrên wekhev biqede «**man**», «**zeman**», «**deman**», «**ziman**», «**guman**».  
*Gelî biran werin cengê*  
*Bişoyin dil ji vê jengê*  
*Bibêjim ez heta kengê*  
*Nehin yek j'me bi vê rengê*  
 (Mustefa Ehmed Botî)  
**Beşavenda hevdeng** : beşavenda ku bi du an zêde gotinên dengdar û dengdêrên wan wekhev, lê maneya wan cihê tê çêkirin  
*Şahînşehê textekê Medîne*  
*Mu'ciz ji te ew qeder me dîne*  
 (Xanî)

<i>di gel dîl ber</i>	<i>bi çin geş tê</i>	<i>li min ew hal</i>	<i>qe wî xweş tê.</i>
<i>Ji ew xweş tir</i>	<i>'u mur na bit,</i>		
Me fa î lun	me fa î lun	me fa î lun	me fa î lun
. / / /	. / / /	. / / /	. / / /
-----	-----	-----	-----
c u z			
q a l i b			
<b>Pevgihandek</b> : Ji bona vekirî xwendina kîteyêke girtî, dengdara (konson) dawiya bêjeyê-			

kê jê veqetandin û bi gihandina bêjeya di pey a ku bi dengdêr(voyel) destpêkirî xwendin e. Herwekî:  
*Hin gul û hin enber in, hin şîrîn û esmer in.*  
 (Cizîrî)  
 Meriv dikare vê rêzê bêje bi bêje ji hevûdu veqetandî (bi «fesil») bixwîne;  
*Hin / gul / û / hin/ enber / in, / hin/ şîrîn/ û esmer / in.*  
 û meriv dikare bi awayê jêrîn bixwîne;  
*Hin gu / l û / hin / enbe / r in / hin şîrî / n û es me / r in.*  
 Li vê derê di «**gu / l û**», «**r in**», «**n û**» de pevgihandek hatiye kirin ku dengdara dawiya «gul», «enber», «şîrîn», «esmer» bi dengdêra serê bêjeya berî xwe ve bi riya xwendinê hatiye gihandin ku pevgihandek ev e. Ji vê re «wesil» jî tê gotinê.  
**Jêveqetandek** : Jê re fesil jî tê gotinê ku berevajiyê pevgihandekê ye. Çi pevgihandek û çi jêveqetandek ji bona ahenga kêşê tê kirinê. Jê

re «fesil» jî tê gotinê. (Binêre li nimûne-ya pev-gihandekê).  
**Kîteya vekirî** : Kîteya ku bi dengdêrekê diqede, herwekî *ba, şe, rê, bi, kî, ko, du, zû*.  
**Kîteya dirêj** : Kîteya ku bi dengdêreke dirêj (*a, ê, î, û*) diqede.  
**Kîteya kurt** : Kîteya ku bi dengdêreke kurt (*e, i, o, u*) diqede.  
**Kîteya girtî** : Kîteya ku bi dengdarek (konson) diqede, herwekî *kal, berf, zêr, cil, pîr, bor, kâr, cur*.  
**Beşavend** : qafiye. Drûvpêketina dangan a di kîteya dawin a bêjeyan de ye.  
**Beşavenda çaryek** : beşavenda ku bi nêzedengdarekê diqede «**guj**» û «**kaş**».  
**Nivbeşavend** : beşavenda ku bi dengdareke wekhev diqede «**mil**», «**pal**», «**bel**».  
*Tu yî qadir bi yek emrê te yê «kun!»*  
*Mukemmel bûye alem bêserûbin*  
 (Şêx Eskerî)

**Beşavenda rast** : beşavenda ku wek rêza *aa, bb, cc, dd* li dû hev tèn.  
*Binve xweşiya dil û du çavan* (a)  
*Dadê ji te re her ro nîgehban* (a)  
*Da zû tu mezin bi Bedîr-Xan* (a)  
*Binve kezeba min bin ve lo! lo!* (b)  
 (Emîr Alî Bedîr-Xan)  
**Beşavenda çeprast** : beşavenda ku wek rêza *a b a b, c d c d*, tê danîn.  
*Hê ji min dil herişandê* (a)  
*Sulhtiyê arê te me* (b)  
*Hiş û aqil şewişandê* (a)  
*Sews û bîmarê te me* (b)  
 (Osman Sebrî)  
**Beşavenda pêçayî** : beşavenda ku li rêza *a b b a* tê danîn.  
*Bedewî çilmisî l'ber pêlên zeman* (a)  
*Lê şabaş! di dêlwe jîrîtî geş bû* (b)  
*Dilbera ku di wextê de keleş bû* (b)  
*Gula geş e, li baxê aqilmendan* (a)  
 (R.Barnas)  
**Redîf** : bêje an kîteyên di nivisandin û maneyê de wekhev ên di dawiya beşavendê de tèn.  
*Bizan ko min yar tî wî*  
*Dil jî bîrîndar tî wî*  
 (Feqiyê Teyran)

yar û birîndar beşavend in.  
ti wî redîf e.

**Rêz** : rêza nivîsarê ya nezmê an nesrê.

**Malik** : beyit. Durêzeyaya nezmê.

**Azade** : rêza bi serê xwe ya nezmê ku ne bi malik an bi perçekî nezmê ve ye.

**Takemalik** : malika bi serê xwe ku ne di nav xezel an qesîdekî de ye.

**Malika destpêkî** : metle'. Di xezel û qesîdeyan de malika destpêkirinê.

**Xweşmalika destpêkê** : husnî metle'. Malika diduyan a xezel an qesîdeyê.

**Xweşmalika dawiyê** : husnî meqte'. Malika diduyan a paşî ya xezel an qesîdeyê.

**Malika dawîn** : meqte'. Malika dawîn a xezel an qesîdeyê ku di xezelan de navê şair di vê malikê de derbas dibe.

**Şahmalik** : şahbeyt, beyt ul xezel. Malika heftî bedew a xezelê.

**Bend** : koma rêzên nezmê ku ji çar, pênc, şeş... deh rêzan pêk tên.

**Xezel** : teşeya sereke ya nezmaya edebiyata dîwanî ye. Ji malikan pêk tê. Bi gelemperî, bi hindikî ji pênc malikan dest pê dibe û heta bîst, bîst û pênc malikan jî dirêj dibe.

Numûne

**XEZEL**

"Er"er xerame bi qedd û qamet  
Yek bûse da me bi sed qiyamet

**malika destpêkî (metle')**

Yek bûse bexşî ewwel bi îhsan  
Axir li min kir cirm û xeramet

**xweşmalika destpêkê(husnî metle')**

Ji jeng û zerqê da dil bişotin  
Cama sedef bîn rind û keramet

Ji herdû çêşmên te y' mest û xûnrêz  
Nûra du çêşman kê dî selamet

Li derdû êşan peykan û nişan  
Me j' herdû çêşman kifş in 'elamet

Ruswayê 'îşqê tenha ne ez bûm  
Kes dî zemanan hub bê melamet

**sahmalik(beyt ul xezel)**

Du secde ferz in filhal bibin ber  
Dema xuya bit ew qed û qamet

Da eybê rindan nekî bi badî  
Nufûsu qewmîn biha tesamet

**xweşmalika dawiyê (husnî meqte')**

Mela li 'umrî bêfayde bûrî

*Kêşa bi zorane qehr û nedamet*

**malika dawîn (meqte')**

(Melayê Cizîrî)

----- a  
----- a  
----- b  
----- a  
----- c  
----- a  
----- d  
----- a  
----- e  
----- a  
----- f  
----- a

**Xezela rêzkirî** : xezela ku rêzên wê di nîvekê de jî bi beşavend e û gava meriv rêzê di nîvê de dişkêne malik dibe kerte. Jê re xezela musammat jî tê gotin.

Numûne

Serwînazê **serfirazê** şubhê zêr remza **mecazê**  
Dame ber çakûç û **gazê** dil ji min bir dil ji min

**malika xezela rêzkirî**

(Melayê Cizîrî)

*Serwînazê serfirazê*

*Şubhê zêr remza mecazê*

*Dame ber çakûç û gazê*

*Dil ji min bir dil ji min kerte*

**Nezîre** : carîna şair ji xezelekê ku şairek din nivîsandiye gelek hez dibe. Ji ber vê hezkirinê an jî ber rêzgirtina wî şairî, şair xezelek dinivîsîne ku ev xezel bi babet, kêş, beşavend, redîf, di dirûvê wê xezelê de ye.

**Qesîde** : ji curên nezmê yê edebiyata dîwanê ye ku bi mebesta pesindayin an navnokirina yekî an tiştekî tê nivîsandin. Teşeyê qesîdeyê wek yê xezelê ye, ji malikan pêk tê. Malikên qesîdê ji sihî heta not û neha ne. Lê yê zêdetir jî hene.

Avakirina qesîdeyê bi gelemperî li gora vê rêzê çêdibe

1. **Xweşkirin** (teşbîb) bira pêşî ya qesîdeyê ye, ku şair bi teswîrkirina tiştekî dest bi qesîdeya xwe dibe. Ev teswîr dibe a cejn, bihar, bajar, şûr, roj, gul, havîn, payîz, zivistan, hesp, sunbil, remezan û h.w.d be.

2. **Gurîzgeh** malika derbasok a ji bira xweşkirinê derbasî bira mebestê ango pesindanê bûn e.

3. **Pesindan** (medhiye) bira bingehî ya qesîdeyê ye ku mebesta şair di vê de kom dibe. Şair di vê birê de pesnê merivêkî mezin dide.

4. **Texezzul** xezela di pey pesindanê de ye.

5. **Xwepesindan**(fexriye) di vê birê de şair pesnê xwe dide.

6. **Tacmalik** malika ku navê şair tê de derbas dibe, ku ev malik di dawîya bira xwepesindanê(fexriye) de tê.

7. **Hêvî**(du'a) di vê birê de şair ji bo ew kesê ku pesnê wî daye duayên qenc dibe, û bi

vê birê qesîde diqede.

**Mesnewî** : yek ji teşeyên nezmaya edebiyata dîwanê ye, ji malikan tê honandin û her malik di nav xwe de hevbeşavend e. Di babetên dirêj û çirokan de ev teşe tê bikaranîn. Mem û Zîn û Mewlûd bi vî teşeyî hatine nivîsandin.

**Kerte** : qit'e. Bi hindikî ji çar rêzan pêk tê.

**Sêyîn** : perçeyên sêreze ne. Hevaxaftina Melayê Cizîrî û Feqîyê Teyran bi sêyîna ye.

**Çarîn** : rubaî

**Çarane** : murabba'. Ji bendên çar rêz pêk tên.

**Pêncane** : muxemmes. Ji bendên pênc rêz pêk tên.

**Sesane** : museddes. Ji bendên şeş rêz pêk tên.

**Heftane** : musebba'. Ji bendên heft rêz pêk tên.

**Hestane** : musemmen. Ji bendên heşt rêz pêk tên.

**Nehane** : mustessa. Ji bendên neh rêz pêk tên.

**Dehane** : mueşşer. Ji bendên deh rêz pêk tên.

**Çaranekirî** : terbî'. Bi du rêz zêdekirina li malikên xezela şairekî dinê çêkirina çarane ye.

**Çaraneya hevrêz** : çaraneya ku rêza çaran a benda pêşî di dawîya her bendî de tê tîkîr kirinê.

**Çaraneya hevbesavend** : çaraneya ku rêzên dawîn ên her bendê bi rêza dawî ya benda pêşî re hevbeşavend e.

**Serdeyî** : ji bona çêkirina çaranekirî(an pêncanekirî, şeşanekirî, ... dehanekirî) li serê malikên xezela dê bê çaranekirin (û yê din) zêdekirina bi du rêzan e. Di pêncanekirinê de sê, di dehanekirinê de heşt rêz tên zêdekirin.

**Nêvdeyî** ji : bona çêkirina çaranekirî (an pêncanekirî... dehanekirî) di nav rêzên malikên xezela dê bê çaranekirin (an yê din) zêdekirina bi du rêzan e. Di pêncanekirinê de sê rêz, di dehanekirinê de heşt rêz lê tene zêdekirin.

Numûne

-----

----- malika xezela ecibandî

x x x x x x x x x x x x x x x x x x

x x x x x x x x x x x x x x x x x x du rêzên  
çaranekirinê yê şair

x x x x x x x x x x x x x x x x x x

x x x x x x x x x x x x x x x x x x (ser-  
deyî)

-----

----- çaranekirîya serdeyî

-----

x x x x x x x x x x x x x x x x x x

x x x x x x x x x x x x x x x x x x (nêv-  
deyî)

----- çaranekirîya nêvdeyî

**Pêncaneya nehevbesavend** : terdiye. Pêncaneya ku rêzên pêncan ên bendan ne hevrêz in û ne jî hevbeşavend in.

**Vegerbend** : terciî bend. Teşeyek ji teşeyên nezma dîwanê ye ku ji bendan pêk tê. Her bend bi drûv mîna xezelê ye û malika dawîn a benda pêşî di nav xwe de hevbeşavend e, ku ev malik(vegermalik) di pey her bendê de bêgûhartin tê.

**Vegermalik** : malika di dawîya bendên vegerbendê de ye, ku erka wê bi vegera li ser benda pêşiyê bendan bi hev ve girêdide.

**Girêbend** : terkîbî bend. Wek vegerbendê ji bendan pêk tê. Malikên di dawîya her bendê de bi serê xwe hevbeşavend e û erka wê girêdana du bendan e.

**Girêmalik** : malikên di dawîya bendên girêbendê de nê.

**Hunerên edebî** : hunerên gotin û vegotinê ne.

**Hevdengî** : hunerê hev deng çêkirinê (binêre li hev deng).

**Hevreh** : hunerê bikaranîna gotinên ji rehekê ye.

**Pircare** : tekrîr. Ji bona xurtkirina tesîra gotinê, hin gotin an hevokan pir car dîsakin e. Herwekî «merheba» yên di Mewlûdê de.

*Merheba ey sirrê Furqan merheba  
Merheba ey derdê derman merheba*

*Merheba ey canê baqî merheba  
Merheba 'uşşaqê saqî merheba*

*Merheba ey alî sultan merheba  
Merheba ey kanê 'irfan merheba  
(Melayê Bateyî)*

**Jêwergirtin/Jêveguhastin** : îqîbas. Ji bona bihêzkirina gotina xwe, bikaranîna gotinek ji yekî dinê ye. Di edebiyata dîwanî de ev bi piranî bi bikaranîna ayetek an hedîsekî pêxember dihate kirin.

**Pêç û belav** : lef û neşir. Berê vebîrandina du an çend tiştan e, û di pey de gotina tiştên ku girêdayê bi wan ve ne. Bi vî awayî sîmetriya bêjeyan tê çêkirin.

*Bes niye her dil te xûyê Pîrê Ser'anî mesel  
Bendê benda kafirê bê dîn û bê îmanekê.  
(Pertew Begê Hekarî)*

**Lêveger** : hunereke edebî ye, ku meriv gotina dawîn, an gotineke bingehîn a dawîya rêza an malika berê di serê rêza an malika nû de dubare dike û bi vê, li rêza an malika berê vedigere.

*... ..  
Berê xwe da bi min carêk hilîna xadimê çarik  
Me dît hîlbû ji wê nalek çî ku zêra şefeq dabû*

*Şefeq dabû me qenc dîtîna guhar û berben û tîtin  
Mixalîf new' û textlît in, muresse' cumle lêdabû*

*Muresse' teyr û qemçî ne, rex û rex belg û rêşî ne  
Hemî zêr û mirarî ne, li ser eniyê temenna bû.*

... ..

(Bekir Begê Erzî)

**Nezaniya bi zanîn** : tecahul ul-'arif. Tevî ku meriv bi rastiyê dizane lê ji bo zêdekirina hêza pêjnê, xwe li nezani datîne.

*Xoceyê Xidrî xelet çû kaniya ava heyat  
Lêvê le'lê te y' şeker-rêz bê guman ew kanî ye.  
(Cegerxwîn)*

**Xwesbehane** : husnî ta'lîl. Bûyîna tiştêkî an bûyerekê, ne bi sedemê wê yê rastîn, lê bi baha-neke xweş nîşandayin e.

*Telbe kir weslê ji dilber me bi 'mwanî zekat  
Go tu ebd î û bi ebdê xwe zekatê nadim.  
(Melayê Cizîrî)*

**Kesandin** : teşxîs. Kesayetiya(şexsiyet) mirovan dayîna tiştên neheyber wekî dar û ber, û heywanan e. Di şî'r û çîrokên de heywan, û tiştên ne heyber(bi ruh) wek ku xwedî kesayetiya mirovî bin, ango wek mirov bin bi mirovan re didin û distînin an wek mirovan dilivin.

*Tawis bi wî şiklê melîh şermendeyê saqê di rêş  
Ew qijika gûxwir binêr, qij qij dîkî»ekwan im ez»  
(Axayok)*

Şermendebûn(berxweketin) û pesindarî taybetiya mirovan e, perçekî ji kesayetiya mirovan e ku bi heywan û tebyan re peyda nabe. Lê li vê derê şair kesayetiya mirovan daye tawis û qijikê ku tawis şermî û qijik jî qure ye.

**Peyivandin** : întaq. Heywan û heyînên neheyber wekî ku mirov bin, bi peyivîna dayin e.

*Rovî gotê ez xulam Ji Kurdistan heya Şam  
Min nedîn wek gurê zer Bê mêjî û zirt û ker  
(Roviyê Jîr-Osman Sebrî)*

**Lihevî** : tenasub. Bi hev re bikaranîna du an çend gotinên ku ji aliyê mane, babet an cureyî ve têtikiliya wan bi hev re hebin.

*Serxweşê cama şerbetê dêm şubhê şem'a zulmetê  
Horiya d' baxê cennetê serdarê çendîn mehweş e.  
(Eliyê Herîrî)*

Di vê malikê de serxweş - cam(piyan) - şerbet(mey), şem'(find) - zulmet(tarî), horî - baxê cennetê û mehweş(mîna hîvê/heyvîn) ji aliyê

mane, babet û cureyî ve têtikildar in.

**Pîrs** : Ne ji bona bersîv standina tiştêkî ku meriv pê nizane, lê ji bona balkişandin û xurtkirina pêjnê hunera gotinê ya bi riya pîrsê ye.

*Ew çî bejn e, ew çî qamet, ew çî qedd e, dilruba?  
Ew çî exbar in, te can de, ew çî durr in, pur buha?*

*Ew çî narinc û turunc in, ew çî sêv in, sîmeca?  
Ew çî mehtab in, bînağûş, ew çî subh e, nûrfeza?  
Rohniya şama fîraqê, şem' û mala kê yî tu?  
(Macin)*

## Kî pê dizane?

Gelo kî ji we bi zimanekî ewropî an rohelatî navên dar an kulîlkên jêrîn dizane? Yên ku dizanin bila ji kerema xwe ra ji *Kurmançî* re binivîsînin, arîkariya me bikin.

Ji niha ve spas.

**kinêr** : darek e ku donê wê di bîrovê didin û ew sax dike.

**masîjark** : giyayê ku ji bo girtina masiyan bi kar tînin. Li aliyê Hekariyê jê re *masîcark* dibêjin, bi bejn e û tayê wê stûr e, havînî û demî ye.

Hun meyweyek bi navê *germox* an *zersik*, kulîlkek bi navê *xemla bûkê* dinasin?